

Секцыя 1

МАСТАЦКІ СВЕТ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

Тацяна Мацюхіна (Мінск, Беларусь)

ПРЫКМЕТЫ ІМПРЭСІЯНІЗМУ Ў ПЕЙЗАЖНАЙ ЛІРЫЦЫ Я. КОЛАСА

Пейзажная лірыка Я. Коласа рэпрэзентуе рэалістычны погляд на свет і, па сваёй сутнасці, выражае сабой ідэю мастацкага пазнання быцця праз інтэлект і прадчуванне, інтуіцыю. Паводле А. Шамякінай, “у Якуба Коласа прыгажосць прыроды паўстае ў бясконцай разнастайнасці з’яў і вызначаецца дакладнасцю, канкрэтнасцю, яснасцю дэталей у гармоніі цэлага” [9, 35]. Пейзажная лірыка беларускага паэта пазначана такімі рысамі, як канкрэтызацыя мастацкіх вобразаў, разумова-рацыяналістычная скіраванасць пафасу, тыпізацыя характараў, дэталізацыя малюнка верша (рэалізм), зрокавая ўражлівасць асацыяцый, музычнасць і жывапіснасць, сугестыўнасць імпрэсіяністычных замалёвак (імпрэсіянізм), алегарызм, абстрактна-вобразная ўскладненасць мастацкіх сродкаў, зашыфраванасць матываў, ідэй, канцэпцый (сімвалізм). Усе названыя прыкметы мастацкіх плыней і напрамкаў ствараюць вонкавае ўяўленне пра своеасаблівасць пейзажу Я. Коласа, а ўнутраная структура замалёвак судакранаецца з такімі паняццямі, як “філасофія прыроды”, “феномен прыроды”, што мае дачыненне да феноменалагічнай карціны свету (В. Якаб “Ідэя задумы ў прыродзе: навука ці феноменалогія?”).

Я. Колас з дасканаласцю майстра-пейзажыста спалучае ў вершах колер, святло, цені і паўцені, каб раскрыць пэўнае адценне, нюанс перажывання ці пачуцця: *Сноп праменьняў, пышна ўзняты, // Сее бляск-чырвоны – // Гэта неба сцэле шаты // На дарогу сонцу* [5, 208]. Дзякуючы жывапісным вобразам ён выяўляе ўніверсальнае значэнне практычнай дзейнасці ў няспынным дзеянні, руху. Паэт не абмяжоўвае музычную прастору, а напаўняе яе святлянымі блікамі (верш “Хмаркі”); пры гэтым каларыт пейзажу раскрываецца праз суаднесенасць вобразаў сонца, якое рухаецца па пэўнай траекторыі, і хмараў, якія засцілаюць неба. Таму назіранне, аналіз і аналогія знітаваныя ў маляўнічым малюнку з самім уражаннем і рэфлексіяй. Высокая ж ступень

пластычнасці вобразаў (вершы “Усход сонца”, “Родныя вобразы”, “Восень у гаі”) ў пейзажнай лірыцы Я. Коласа вытлумачваецца аўтарскай схільнасцю вылучаць ва ўражанні асобныя імгненні з жыцця асобы пры апоры на пазітывісцкую філасофію.

Паводле А. Бельскага, “музыка пейзажаў Я. Коласа – апісальна-жывапісная, гукавобразная, пластычная [1, 28]. Як бачым, у вершах Я. Коласа музычная сутнасць вобразаў перадаецца дзякуючы настраёнасці, рэфлексійнасці ў задуманай, спакойнай інтанацыі вершаваных радкоў, у рытміцы набліжаных да фальклору вобразных характарыстык: *Зоркі таемныя, зоркі далёкія // Ціха мігаюць, дрыжаць. // Тонкія хмарачкі, лёгкакрылатыя // Белым абрусам ляжаць* [5, 246].

А. Шамякіна ў артыкуле “Філасофія прыроды – народная і аўтарска-канцэптуальная” надае прыродзе здольнасць мысліць, а значыць, думаць, разважаць, ацэньваць з’явы жыцця у індывідуальнай скіраванасці, як асоба, паколькі “...прырода змяшчае ў сабе зародак чалавечага розуму, а ў чалавеку заключаны розум прыроды” [9, 36]. Прырода пазначаная ўласцівасцю адраджацца для новага (вершы “На лузе”, “На расстанні”, “Водгулле”) і ачышчаць душу чалавека (вершы “Песні вясны”, “Краска”, “Вясновая ноч”).

У пейзажных замалёўках Я. Коласа знаходзяць сваё ўвасабленне сялянскі побыт, абрады і звычаі. У лірыцы беларускага паэта народная карціна свету раскрываецца дзякуючы такім паняццям, як “свабода”, “сонца”, “прастора”. Як адзначае В. Падстаўленка, “свабода, сонца, прастора – вось светапоглядныя арыенціры “пісьменніцкага генія” Я. Коласа. Імкненне дасягнуць іх, прывесці свет да гармоніі і прадвызначыла змаганне з усім “чорным”, косным, змярцвелым” [8, 98]. Свабода як сэнсавызначальная катэгорыя ў творчасці аўтараў-экзістэнцыялістаў і імпрэсіяністаў ўвасабляецца пры павольным, нетаропкім разгортванні ходу дзеяння (вершы “Да вясны”, “Вярба”, “Кветкі”). Аўтар не ўказвае ў вершах на канкрэтны час дзеяння і бясконца пашырае межы прасторы, у якой дзейнічае лірычны герой (вершы “Палескія вобразы”, “Мяцеліца”, “У дарозе”). Ён звяртаецца да пленэру, каб падкрэсліць магчымасць стваральных пераўтварэнняў у вясковым арэале: *Усміхнулася, зардзела // Глыб бяздонных небацоў, // Ясным сонцам зазіхцела, // Тканку тонкую адзела // Чуць-чуць значных аблакоў <...>* [6, 52]. Я. Колас асэнсоўвае спрадвечныя праблемы чалавецтва ў маштабным плане (параўнайце: “бяздонныя нябёсы” і “чуць-чуць значныя аблогі” як сімвалы кругавароту быцця і пераходнасці з’яў з аднаго стану ў другі).

Відавочна, “можна гаварыць і пра некаторыя элементы фетышызацыі сонца, якое найчасцей атаясамлівалася з міфічным

колерам жыцця – з золатам” [7, 186]. Нязмушанасць, адкрытасць у самавыражэнні любой асобы бярэ пачатак у жыццядайнасці сонца, вобраз якога нярэдка суадносіцца з “сонечнай акумуляючай энергіяй” боскай крыніцы святла, з ўласцівасцю дзённага свяціла перамяшчацца па зададзенай Космасам ці Богам (у залежнасці ад рэлігійных поглядаў) траекторыі, знаходзіцца ў пэўнай кропцы пэўны прамежак часу і надаваць чалавеку моц: *На усходзе неба грае // Пераліўным блескам, // Сыпле золата над гаем // І над пералескам* [5, 208].

У поўнай меры гаючыя ўласцівасці прыроды раскрываюцца ў кантэксце разняволенага вясковага жыцця і сялянскага побыту. В. Вярбіцкая, гаворачы пра культуралагічную інтэнцыю творчай спадчыны Я. Коласа, сцвярджае: “Свабода ў творах Я. Коласа – катэгорыя ўніверсальная. Гэта і свабода нацыянальная, і свабода індывідуальная” [2, 97]. Свабода як каштоўнасць – у разуменні Я. Коласа – вытлумачваецца адкрытасцю, неабмежаванасцю прасторава-часавых характарыстык пры акрэсленні ландшафту і незавершанасцю, пэўнай працягласцю, лінейнасцю мысленчай дзейнасці чалавека падчас працы. Вясковы ландшафт, безумоўна, набывае прыкметы навізны, глабалізацыі ў творах паэта (вершы “Тройка”, “Дуб”, “Журба палёў”). Аднак, у адрозненне ад гарадской, вясковая культура менш рухомая, але ў большай ступені патрыярхальна-традыцыйная, устойлівая.

Паняцце “традыцыі” як каштоўнасці, замацаванай стагоддзямі, знаходзіць сваё ўвасабленне ў карпатлівай сялянскай працы, а індывідуальная дзейнасць – у сузіранні наваколля, яго ацэнцы ў розных аспектах. Такім чынам, варта падкрэсліць актуальнасць (!) катэгорыі “актыўнасць-пасіўнасць” суб’екта дзеяння ў пейзажных замалёўках для выражэння перажыванняў таго, на каго скіраванае гэтае дзеянне (на аб’ект). З прычыны таго што “прырода не добрая і не злая, у ёй няма маралі, у якой маюць патрэбу толькі людзі для нармальнага існавання” [9, 37], пейзажная лірыка Я. Коласа набывае ўласцівыя для грамадства выхаваўча-дыдактычныя, пазнаваўча-эстэтычныя, інтэлектуальныя ўласцівасці. У гэтым заключаецца мастацка-навуковая прывабнасць пейзажнай лірыкі беларускага паэта, дзякуючы чаму раскрываецца культуралагічная самакаштоўнасць мастацкіх карцін.

У вясковай культуры пазнанне рэчаіснасці з даўніх часоў ажыццяўлялася на аснове пантэістычных, веравызнаўчых уяўленняў пра свет і, у прыватнасці, пра сонца як касмаганічны цэнтр. Здаўна “беларус насяляў свет дзівоснымі істотамі, якія жылі не толькі на небе, але і ў розных кутках зямлі: лесе, рэчцы, хаце і нават калодзежы. Рэлігійны, а пазней паэтычны вобраз бога-сонца ствараўся фантазіяй народа ў адпаведнасці з велізарнасцю, магутнасцю з’явы, якую коласаўскі герой

не мог сабе растлумачыць” [2, 97]. Беларускі паэт Я. Колас адухаўляе агонь і перадае ўзыход сонца ў вершы “Раніца вясною” ў абстрагаваным вобразе-сімвале пажару: *На усходзе бляск агністы // Літым золатам дрыжыць; // Слуп высокі, прамяністы // Роўным полымем гарыць* [5, 290]. Аўтар выкарыстоўвае ўзвышана-паэтычную лексіку, каб выразіць у вершы ўзнёслы, велічны настрой.

Для пейзажнай лірыкі Я. Коласа характэрная паэтызацыя і воднай стыхіі. В. Вярбіцкая падкрэслівае: “У шэрагу коласаўскіх мастацкіх твораў пануе культ вады. Менавіта каля рэчкі, ручайка кіпіць у беларускім космасе жыццё” [2, 96]. Вада нясе ў сабе гаючы і разбуральны пачаткі, у залежнасці ад абставінаў яна выступае як элемент трансфармацыі. Часцей за ўсё беларускі паэт звяртаецца да вобраза ручая: *І схіляе трава // Над ім пасмы-брыжы, // А ён, жэўжык-пясчун, // Гучным смехам дрыжыць* [5, 282]. Я. Колас падкрэслівае зямное і незямное паходжанне водаў і ў пейзажыстыцы метанімічна сумяшчае значэнне паняцця “вады” як крыніцы гармоніі і хаосу, ачышчэння і смерці (вершы “Ручэй”, “Вячэрнія хмаркі”, “Вясна”, “Увосень”, “Зіма”).

Безумоўна, “яго [Я. Коласа – Т.М.] пейзажы ўнутрана згарманізаваныя, меладычныя, з тонкімі колераспалучэннямі <...>” [1, 26]. Вялікае значэнне колеравых характарыстык пры вызначэнні месца дзеяння ў замалёўцы раскрываецца дзякуючы двухгукавой эўфаніі (ра-ры): *Белым пылам даль закрыта, // Ходзяць віхры вірам, // Прасяваюць снег на сіта // У бясконцай шыры* [5, 291]. У лірыцы Я. Коласа адваротны парадак гукаў (ла-ал) дае магчымасць раскрыць успрыманне ў вясковай культуры лініі гарызонту, г. зн. закрытай далі, якая асацыіруецца са снежным покрывам і нясе небяспеку, адчуванне пагрозы. Відавочна, тое ў наваколлі і ў побыце, што не ўспрымаецца селянінам як зрокава існае, прадметна абазначанае, выклікае ў яго страх (вершы “Бездараж”, “Шэрая гадзіна”).

У вясковай культуры анімізацыя прыроды і яе адухаўленне цесна звязаны між сабою па прыкмеце падабенства. А гэта значыць, што “большасць коласаўскіх параўнанняў – ад анімістычных уяўленняў. Аднак, асацыяцый па падабенству з дзейнасцю чалавека і яго “атрыбутамі” значна менш, чым тых, дзе прырода надзелена чалавечымі перажываннямі” [9, 36]. Само перажыванне ў вясковай сферы не падлягае ацэнцы, яно надзяляецца звышрэальнымі магчымасцямі і часам існуе само па сабе (вершы “Думкі”, “Перад восенню”, “Журба палёў”): *Ўвачавідкі, як сняжынкі, // Раставалі хмары. // Так на ўсходзе прападаюць // Ночы страхі, чары* [5, 303].

Я. Колас, каб наблізіць прыроду да чалавека, адухаўляе сонца (“з лазурных чыстых нябёсаў прыветна сонейка глядзіць” у вершы “Вясною”), месяц (“ціха месяц адзінокі ходзіць ў небе над зямлёю” ў вершы “Месяц”), вецер (“а у комін вецер песенькі *напявае* тонкім голасам” у вершы “Пад спеў ветру”), лес (“глуха *шэпча* лес зялёны” ў вершы “Лес”). У вясковым жыцці, якое апісвае, аналізуе і дэталізуе аўтар, пераважаюць найменні, якія абазначаюць слыхавыя вобразы (вершы “Пад шум ветру”, “Прад навальніцаю”, “Вецер”, “Рольнік”). Аўтар паэтызуе гук у бязмежнай прасторы і надае яму здольнасць набываць прыкметы складанай самаарганізацыі: *Спевам-гоманам і звонам // Поўніца ўвесь луг, // І дрыжыць над ім, зялёным, // Жыватворчы дух* [5, 304]. І поле (верш “Роднае поле”), і дрэвы з раслінамі (верш “Дуб і кветкі”), і дождж (верш “Асенні дождж”) разглядаюцца аўтарам ва ўзаемадзейні з чалавекам.

Як бачым, Я. Колас выкарыстоўвае не толькі паняцці, звязаныя з канкрэтнымі прыроднымі аб’ектамі, тымі ці іншымі з’явамі наваколля, але і тыя, якія датычацца разумова-абстрактных рэалій з мысленчай дзейнасці чалавека (“надзеі-мары” – ў вершы “Журба палёў; “сон, спакой” – у вершы “Ноч перад навальніцай”). Акрамя таго, аўтару была блізкая філасофская ідэя лінейнай арганізацыі многіх з’яў у прыродзе пры ўзаемасувязі прычыны і выніку. Як адзначае Д. Дудзінская: “Класік эстэтычна сцвердзіў, указаў і лакалізаваў дапушчальнае кола прамых праекцый з прыроды на чалавека і наадварот. А тое, што <...> з’яўляецца ўнікальна чалавечым і не мае сабе аналагаў у прыродзе, трапляе ў сферу гомамарфізму, які здольны ўлічыць узроўневую розніцу паміж аб’ектамі парадыгмы чалавек – прырода” [4, 43]. Так, у вершы “У дарозе” аўтарам вялікае значэнне надаецца лініі гарызонту, якая асэнсоўваецца па-новаму ў астранамічных праявах, і знаходзіць сваё выражэнне ў метафары: *Між узгоркаў і курганаў // Сцежка вузкая ляжыць, // Даль нямая з-за туманаў // Сірацінаю глядзіць* [5, 273]. У той жа час паэт размяжоўвае паняцці “сцежка вузкая” і “даль нямая” як кантэкстуальныя антонімы, паколькі зрокава ўяўляе гарызонт ў розных імгненні.

У пейзажнай лірыцы Я. Коласа сустракаюцца параўнанне, выражанае ў кантрасце няўлоўных зрухаў у прыродзе па аналогіі са станам асобы, – пры канстатацыі чалавечых перажыванняў, што мае пэўнае дачыненне да імпрэсіяністычнага светаўспрымання. У вершы “Журба палёў” Я. Коласам фарміруецца вясковы лірыка-псіхалагічны пейзаж: *Быццам думкай невясёлай, // Наміткай туману // Засцілаўся луг, і поле, // Лес, гаі, курганы <...>. // Пазіралі, гаравалі // Нівы, сенажаці... // Так гаруе хіба сэрца // Па сваёй утраце* [5, 303–304]. Аўтар ужывае

прыём аналогіі, а ў фармальным плане звяртаецца да паралелізму, каб раскрыць міфа-паэтычны феномен прыроды: *Эх, як прыгожа ты, **высь неаглядная**, // **Цёмная, сіняя гладзь!** // Зоркі, як свечачкі, ў небе высокім, // Кожную ночку гараць* [5, 246].

Паводле І. Малашук, “поліфанізм і стэрэаскапічнасць вобразаў, створаных Я. Коласам, адлюстроўваюць невытлумачальнае ў прыродзе і чалавеку, таму прырода падаецца не проста як фон дзеяння, а як асяроддзе, з якім узаемадзейнічае чалавек” [7, 184]. Відавочна, у лірыцы Я. Коласа дзейнічаюць законы атаміста Л. Кара (праца “Аб прыродзе рэчаў”), адзін з якіх звязаны з працэсамі ўзнікнення, развіцця і разбурэння матэрыяльнага свету. Таму можна казаць і пра ўскладненасць працэсаў у кругазвароце прыроды.

Такім чынам, “пейзажу Коласа не ўласцівы кідкія эмацыянальныя фарбы, няма ў ім асаблівай экспрэсіі, але пры гэтым не знойдзеш у ім эмацыянальнай нейтральнасці, незацікаўленасці” [3, 197]. Пейзажныя замалёўкі аўтара гучаць як дыдактычны запавет, або інтэлектуальная гульня, ці як вобразна-асацыятыўная загадка. І, самае галоўнае, кожны мастацкі твор беларускага паэта адметны гуманістычным пафасам.

Літаратура:

1. Бельскі, А.І. Пейзаж Якуба Коласа і адлюстраванне прыроды ў жывапісе і музыцы / А.І. Бельскі // Каласавіны. – Мінск, 1998. – С. 25–30.
2. Вярбіцкая, В. Культуралагічная інтэнцыя творчай спадчыны Якуба Коласа / В. Вярбіцкая // Роднае слова. – 2010. – № 11. – С. 95–98.
3. Дабрыян, М.В. Моўнае майстэрства Коласа-пейзажыста / М.В. Дабрыян // Каласавіны. – Мінск, 2000. – С. 197–199.
4. Дудзінская, Д.І. Прырода і чалавек у творчасці Якуба Коласа і Віктара Карамазава: агульнасць і адрознасць падыходаў / Д.І. Дудзінская // Каласавіны. – Мінск, 1998. – С. 39–43.
5. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 1. Вершы (1898–1910) / Я. Колас; рэд. тома М.І. Мушынскі; падрыхт. тэкстаў і камент. К.А. Казыра, Т.Р. Строевай; прадм. М.І. Мушынскага; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 622 с.
6. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 2. Вершы (1911–1938) / Я. Колас; рэд. тома У.В. Гніламёдаў; падрыхт. тэкстаў і камент. С.В. Забродскай, К.А. Казыра; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 440 с.
7. Малашук, І.М. Міфалагічна-фальклорныя матывы ў творчасці Якуба Коласа / І.М. Малашук // Каласавіны. – Мінск, 2008. – С. 184–188.
8. Падстаўленка, В.Ф. Дыялектыка камічнага і трагічнага ў апавяданнях Я. Коласа 20–30-х гадоў / В.Ф. Падстаўленка // Каласавіны. – Мінск, 2002. – С. 97–107.

9. Шамякіна, А. Філасофія прыроды – народная і аўтарска-канцэптуальная / А. Шамякіна // Каласавіны. – Мінск, 1998. – С. 35–39.